

कार्यकारी सारांश

भारताचे नियंत्रक व महालेखापरीक्षक यांचा हा अहवाल, महाराष्ट्र शासनाचे शासकीय विभाग, स्वायत्त संस्था आणि सार्वजनिक उपक्रमे यांच्या अनुपालन लेखापरीक्षणामुळे उद्भवलेल्या बाबींशी संबंधित आहे. भारताच्या संविधानातील तरतुदी, लागू कायदे, नियम, विनियम आणि प्राधिकाऱ्यांनी जारी केलेले विविध आदेश आणि सूचनांचे अनुपालन केले जात आहे की नाही हे सुनिश्चित करण्यासाठी, लेखापरीक्षित संस्थांच्या खर्चाची आणि महसुलाची केलेली तपासणी म्हणजे अनुपालन लेखापरीक्षण.

लेखापरीक्षणाचे महत्त्वपूर्ण परिणाम राज्य विधानमंडळाच्या निदर्शनास आणणे हा या अहवालाचा प्राथमिक उद्देश आहे. लेखापरीक्षणाच्या निष्कर्षांमुळे कार्यकारिणीला सुधारात्मक कृती करण्यास सक्षम करणे आणि धोरणे आणि निर्देश तयार करणे अपेक्षित आहे ज्यामुळे संस्थेच्या कार्यचालन कार्यक्षमतेत आणि वित्तीय व्यवस्थापनात सुधारणा होईल, अशा प्रकारे चांगल्या प्रशासनाला हातभार लागेल.

या अहवालात दोन प्रकरणांमध्ये लेखापरीक्षण निष्कर्षांचा समावेश आहे. **प्रकरण I** मध्ये "प्रस्तावना, लेखापरीक्षित घटकांची रूपरेखा, लेखापरीक्षणाचे नियोजन आणि आयोजन आणि लेखापरीक्षणाला शासनाचा प्रतिसाद", समाविष्ट आहेत आणि **प्रकरण II** मध्ये राज्य शासन विभागांशी संबंधित लेखापरीक्षण निरीक्षणे समाविष्ट आहेत.

या अहवालातील प्रमुख निष्कर्षांचा सारांश खाली सादर केला आहे:

प्रकरण I: प्रस्तावना

अतिरिक्त मुख्य सचिव/प्रधान सचिव/सचिव यांच्या नेतृत्वाखाली महाराष्ट्र शासनाचे 14 विभाग, 9 स्वायत्त संस्था आणि 60 सार्वजनिक उपक्रम आहेत ज्यांचे लेखापरीक्षण महालेखाकार (लेखापरीक्षा-II), महाराष्ट्र, नागपूर द्वारा केल्या जाते.

लेखापरीक्षण अहवालामध्ये अंतर्भूत असलेले 39 परिच्छेद आणि समिक्षा यावरील स्पष्टीकरणात्मक जापन प्रतीक्षित होते. लोक लेखा समिती आणि सार्वजनिक उपक्रम समितीच्या 264 शिफारशींवर कारवाई केलेल्या टिप्पण्या 14 विभागांकडून प्रतीक्षित होत्या.

प्रकरण II: व्यवहारांचे लेखापरीक्षण: राज्य शासकीय विभाग

महाराष्ट्र राज्य उत्पादन शुल्क विभागाचे कामकाज

महाराष्ट्र राज्य उत्पादन शुल्क विभागाच्या कामकाजावर केलेल्या विषय विशिष्ट अनुपालन लेखापरीक्षणात (एसएससीए) परवाना शुल्काची चुकीची गणना, परवाना नूतनीकरण शुल्काचे चुकीचे समायोजन आणि चुकीचा उत्पादन स्तर लागू केल्यामुळे

₹ 0.15 कोटी परवाना नूतनीकरण शुल्क आणि ₹ 0.22 कोटी व्याजाची कमी आकारणी दिसून आली. लेखापरीक्षणाला हे देखील लक्षात आले की सुधारित दर लागू न केल्यामुळे/नियमबाह्य आदेश जारी केल्यामुळे व्याजासह ₹ 1.20 कोटीचे पर्यवेक्षण शुल्क कमी आकारण्यात आले.

लेखापरीक्षणात पुढे लक्षात आले की बीअरच्या कालबाह्य साठ्यावरील उत्पादन शुल्क शासनाची परवानगी न घेता आयुक्तांद्वारा माफ केले गेले. रासायनिक विश्लेषणासाठी दुसरे नमुने पाठवण्यास मंजूरी देण्यास विलंब झाल्यामुळे सौम्य बिअरवर ₹ 73.18 कोटी शुल्काची कमी मागणी झाली.

बॉम्बे दारूबंदी (विशेषाधिकार शुल्क) नियम, 1954 नुसार, मद्य किंवा ब्रुअरीच्या बाबतीत भागीदारांच्या प्रवेशासाठी किंवा बहिर्गमनाकरिता विशेषाधिकार शुल्क आकारणी विहित केलेली आहे. तथापि, सार्वजनिक मर्यादित कंपनीच्या प्रमुख शेअर होल्डिंग बदलाच्या बाबतीत विशेषाधिकार शुल्क आकारण्याची तरतूद नाही. लेखापरीक्षणामध्ये असे दिसून आले आहे की बॉम्बे दारूबंदी (विशेषाधिकार शुल्क) नियम, 1954 अंतर्गत विशेषाधिकार शुल्क आकारण्याची अशी तरतूद नसल्यामुळे, दोन प्रकरणांमध्ये ₹ 26.92 कोटीचे विशेषाधिकार शुल्क सोडण्यात आले.

उत्पादन शुल्क कायद्यात उत्पादन खर्चाचा तपशील (म्हणजे कच्चा माल, मजुरी आणि उपरिव्यय सारखे घटक) घोषित करण्याची कोणतीही तरतूद नाही. उत्पादन खर्च तपासण्याची तरतूद असती तर शासनाला त्या प्रमाणात अतिरिक्त महसूल मिळाला असता. लेखापरीक्षणाच्या लक्षात आले की या पाच युनिट्सच्या, कॅन्टीन स्टोअर्स विभागाला पुरवठ्याच्या, 11 उत्पादनांचा/ब्रँड्सचा उत्पादन खर्च त्याच युनिटमध्ये उत्पादित केलेल्या नागरी पुरवठ्याच्या समान ब्रँडच्या उत्पादन खर्चापेक्षा खूपच कमी होता, परिणामी, कमी मूल्यांकनामुळे ₹ 38.34 कोटीचे उत्पादन शुल्क सोडण्यात आले. भारताबाहेरून आयएमएफएल आयात करणाऱ्या परवानाधारकांच्या (एफएल-1) प्रकरणांमध्ये, ऑगस्ट 2018 ते मार्च 2022 या कालावधीत घोषित केलेल्या उत्पादन खर्चापेक्षा अश्या आयात केलेल्या मद्याच्या प्राप्तीची किंमत (सीएस-4 अनुसार उत्पादन खर्च समतुल्य किंमत) जास्त असल्याचे आढळून आले त्यामुळे ₹ 11.48 कोटीचे उत्पादन शुल्क सोडण्यात आले. त्याचप्रमाणे, लेखापरीक्षणाला लक्षात आले की, इतर राज्यांमधून (महाराष्ट्राबाहेरील) आयएमएफएल आयात करणाऱ्या तीन निवडलेल्या जिल्ह्यांतील 12 परवानाधारकांच्या (एफएल-1) प्रकरणात, मे 2017 ते मार्च 2022 या कालावधीत मद्याच्या प्राप्तीची किंमत (सीएस-4 अनुसार उत्पादन खर्च समतुल्य किंमत) घोषित केलेल्या उत्पादन खर्चापेक्षा जास्त होती. परिणामी कमी मूल्यांकनामुळे ₹ 2.89 कोटीचे उत्पादन शुल्क सोडण्यात आले. देखरेखीअभावी आंतरिक लेखापरीक्षण करण्यात, त्यांच्या परिच्छेदांचा निपटारा करण्यात कमतरता

आणि गुन्ह्यांच्या प्रकरणांमध्ये निर्दोष मुक्तता होण्याचे जास्त प्रमाण देखील लेखापरीक्षणाला दिसून आले.

शिफारसी

1. उचित फी आणि पर्यवेक्षण शुल्क वसूल करण्यासाठी अधिनियमाच्या आणि नियमांच्या तरतुदींचे अनुपालन करणे विभागाने सुनिश्चित करावे.
2. महसुलाचे नुकसान टाळण्यासाठी बिअरच्या कालबाह्य साठ्यावरील उत्पादन शुल्कात सूट देणे आणि नमुन्यांची चाचणी करणे आणि विहित प्रक्रियेचे पालन करणे यावर आदेश जारी करण्यासाठी सातत्यपूर्ण आणि वेळेवर कार्यवाही विभागाने सुनिश्चित करावी.
3. खाजगी/सार्वजनिक मर्यादित कंपनीच्या प्रकरणांमध्ये त्यांच्या शेअर होल्डिंगमध्ये मोठा बदल (51 टक्के किंवा अधिक) झाल्यास विशेषाधिकार शुल्क आकारण्यासाठी विभागाने नियमांमधील योग्य तरतुदींची समीक्षा करावी.
4. योग्य उत्पादन शुल्क आकारणी सुनिश्चित करण्यासाठी सीएस-4 नुसार उत्पादन खर्चाच्या तपशीलाची घोषणा सादर करण्यासाठी विभागाने महाराष्ट्र पिण्यायोग्य मद्य (कमाल किरकोळ किंमतींचे निर्धारण) नियम, 1996 ची समीक्षा करावी.
5. अधिनियमातील संबंधित तरतुदी लागू करून महसुलाच्या थकबाकीची त्वरित वसुली विभागाने सुनिश्चित करावी.
6. नियमितपणे आंतरिक लेखापरीक्षण केले जाईल हे विभागाने सुनिश्चित करावे.
7. वेळेवर रासायनिक विश्लेषकाचा अहवाल सादर करणे आणि आरोपींना न्यायालयात सादर करणे विभागाने सुनिश्चित करावे.

वर्ष 2017-18 साठी वस्तू व सेवाकर प्रदान आणि विवरणे दाखल करण्यावरील विभागाचे पर्यवेक्षण

वर्ष 2017-18 साठी जीएसटी प्रदान आणि विवरणे दाखल करण्यावरील विभागाच्या पर्यवेक्षणाच्या लेखापरीक्षणातून असे दिसून आले की स्वाधीकाराने आणि आवेदन करून नोंदणी रद्द करण्यासंबंधी एमजीएसटी अधिनियम, 2017 च्या कलम 29(1) आणि 29(2) च्या तरतुदींच्या पाठपुराव्यानुसार, नोंदणी रद्द करणे आणि जीएसटीआर 10 दाखल न करणे यासारख्या कमतरता प्रभायांच्या पर्यवेक्षणाच्या कार्यामध्ये होत्या.

लेखापरीक्षणाने जीएसटीएनद्वारे उपलब्ध करून दिलेल्या 2017-18 शी संबंधित जीएसटी विवरणांच्या डेटाचे विश्लेषण केले. करदात्यांनी दाखल केलेल्या जीएसटी विवरणांमधील नियम-आधारित विचलन आणि तार्किक विसंगती 13 मापदंडांच्या

संचावर ओळखल्या गेल्या, ज्यांचे आयटीसी आणि कर प्रदान- या दोन डोमेनमध्ये सामान्यपणे वर्गीकरण केले जाऊ शकते.

10 प्रभारांच्या कार्याच्या समीक्षेतून उघड झाले आहे की नोंदणी रद्द करणे आणि जीएसटीआर 10 दाखल न करणे यांसारख्या कमतरता प्रभायांच्या पर्यवेक्षणाच्या कार्यात होत्या ज्याची परिणती अंतिम कर दायित्वाचे निर्धारण न करण्यात झाली.

पुढे, लेखापरीक्षणाद्वारे ओळखल्या गेलेल्या 405 उच्च मूल्याच्या डेटा विसंगतींपैकी, विभागाने सर्व 405 प्रकरणांना प्रतिसाद दिला. यापैकी, 23.21 टक्के असलेल्या 94 प्रकरणात, ₹ 1,155.89 कोटींच्या आयटीसी/कर दायित्व/उलाढालींची विसंगती असलेल्या अनुपालनातील कमतरता दिसून आल्या. तुलनेने जास्त विचलनाचे प्रमाण जोखीम मापदंडे जसे की आयटीसीचा लाभ घेताना विसंगतता, निर्वहन न केलेले कर दायित्व, वार्षिक विवरणामध्ये घोषित आयटीसीचा वित्तीय विवरणातील खर्चासोबत ताळमेळ, वार्षिक विवरण आणि वित्तीय विवरण यामध्ये लाभ घेतलेल्या आयटीसीमधील विसंगती इ. मध्ये निदर्शनास आले.

जीएसटी विवरणांच्या तपशीलवार लेखापरीक्षणाने देखील महत्त्वपूर्ण गैर-अनुपालन सुचवले आहे. सुरुवातीला, 84 प्रकरणांपैकी 37 प्रकरणांमध्ये आवश्यक अभिलेखे जसे की वार्षिक वित्तीय विवरणे (एएफएस) आणि सविस्तर अभिलेखे जसे की पूरक वित्तीय खाते, बीजके, करारांच्या प्रती इ. सादर केले गेले नव्हते, ज्यामुळे एक महत्त्वपूर्ण व्याप्ती मर्यादा निर्माण झाली. ही प्रकरणे आयटीसीचा लाभ घेण्यामध्ये आणि कर प्रदानामध्ये ओळखल्या गेलेल्या विसंगतींकडे संभाव्य जोखीम दर्शवितात. पुढे, 84 प्रकरणांपैकी, लेखापरीक्षणाला ₹ 61.26 कोटींच्या विसंगतता असलेल्या 36 अनुपालन कमतरता आढळल्या.

जीएसटीआर 9 मध्ये घोषित केलेली उलाढाल एएफएसपेक्षा कमी असलेल्या प्रकरणांमध्ये ताळमेळ न झालेली रक्कम पुरवठ्याच्या अहवालामध्ये न दर्शविणे, न्यून दर्शविणे, कमी दर्शविणे, वगळणे, त्रुटी सूचित करते, परिणामी कराची चोरी किंवा कमी प्रदान होते. हे करपात्र आणि करमुक्त अशा दोन्ही पुरवठ्याचा अहवाल न देण्याचे प्रकरण देखील असू शकते. लेखापरीक्षणामध्ये असे आढळून आले की सहा प्रकरणांमध्ये, जीएसटीआर 9 नुसार उलाढाल आणि एएफएसनुसार उलाढाल यांच्यात ₹ 230.74 कोटींची विसंगती होती.

प्रणालीगत दृष्टीकोनातून, विवरण दाखल करणे, करदात्याने अनुपालन करणे, कर प्रदान करणे, नोंदणी रद्द करणे आणि थकबाकीदारांकडून थकबाकी वसूल करणे यावर प्रभावी पर्यवेक्षण स्थापित करण्यासाठी आणि राखण्यासाठी प्रभारांमध्ये संस्थात्मक यंत्रणा मजबूत करण्याची विभागाला आवश्यकता आहे.

शिफारसी

1. नोंदणी रद्द करण्याबाबत योग्य पाठपुरावा करण्यासाठी आणि महसुलाच्या संरक्षणासाठी केलेल्या कारवाईचे संनियंत्रण करण्यासाठी विभागाने विभागीय अधिकाऱ्यांना अनुदेश जारी करावे.
2. नियम आधारित हस्तांतरण आणि तार्किक विसंगती शोधण्यासाठी जीएसटी विवरण डेटावर नियमित डेटा विश्लेषण अभ्यास करण्यासाठी विभागाला एक मजबूत प्रणाली विकसित करण्याची आवश्यकता आहे.
3. डेटा प्रवेश त्रुट्यांना आळा घालण्यासाठी, करदात्यांच्या अनुपालनामध्ये वाढ करण्यासाठी आणि चांगल्या तपासणीची सुविधा देण्यासाठी जीएसटी पोर्टलमध्ये पुरेसे प्रमाणीकरण नियंत्रण समाविष्ट करण्याकरिता विभागाने जीएसटी परिषदेकडे प्रकरण सादर करावे.
4. या अहवालात समोर आलेले सर्व अनुपालन विचलन कालबाह्य होण्यापूर्वी विभागाने उपायात्मक कारवाई सुरु करावी.

पृथक लेखापरीक्षण निरीक्षण

- मुद्रांक शुल्क आणि नोंदणी विभागांतर्गत कार्यालयांच्या लेखापरीक्षणात 5 प्रकरणांमध्ये मालमत्तेच्या बाजार मूल्याच्या कमी मूल्यांकनामुळे ₹ 1.74 कोटी मुद्रांक शुल्काची कमी आकारणी दिसून आली.
- सार्वजनिक बांधकाम विभाग अंतर्गत कार्यालयांच्या लेखापरीक्षणातून असे दिसून आले की रस्ता देखभाल दायित्वांचे उल्लंघन केल्यामुळे सवलतधारकाला अनुचित लाभ देण्यात आला.
- महाराष्ट्र राज्य रस्ते विकास महामंडळ अंतर्गत कार्यालयांच्या लेखापरीक्षणात आढळून आले की मुंबई पुणे महामार्गासाठी टोल वसुली करारामध्ये ₹ 71.07 कोटींची अनियमित महसुल माफी देण्यात आली

